

Проблематика досліджень візуальної культури у сучасному культурологічному дискурсі

Інна В. Шаталович ¹* ● Олександр М. Шаталович ²

¹ Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна). Доцент кафедри філософії, канд. філос. наук.

² Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна). Професор кафедри філософії, д-р філос. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: shatdnu@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідниця

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.6.06](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.6.06)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У статті розглянуто дослідження візуальної культури, які попри свій динамічний розвиток потребують систематизації через низку нерозв'язаних питань, методологічних прогалин, дисциплінарних викликів та недостатньо вивчених соціокультурних аспектів. Метою роботи є систематизація основної проблематики сучасних досліджень візуальної культури, зосереджуючись на проблемах і викликах, з якими продовжують стикатися дослідники. Дослідження ґрунтується на системному аналізі вітчизняних і зарубіжних праць у сфері візуальної культури, із використанням історико-компаративного та герменевтичного методів. Основна проблематика сучасних досліджень візуальної культури систематизована у вигляді чотирьох ключових проблем. По-перше, понятійно-термінологічна проблема, що пов'язана з відсутністю єдності у назві напрямку та сумнівами щодо його предмета й цілей. По-друге, історико-хронологічна проблема, яка стосується визначення хронологічних рамок і витоків формування дослідницького поля. По-третє, онтологічно-гносеологічна проблема, що виявляється у розбіжностях визначення об'єкта дослідження та певному теоретичному розщепленні. У фокус дослідження потрапляють форми масового зображення, візуальні практики реклами, дизайну, моди, цифрового мистецтва. По-четверте, теоретико-методологічна проблема відображає наслідки розколу у науці про мистецтво, який сприяв появі досліджень візуальної культури, оскільки новатори не дійшли єдиного розуміння предмета та методів нового напрямку, що перешкоджає його становленню. Візуальні дослідження свідомо проголошують себе «де-дисциплінарною практикою», демонструють «методологічний анархізм», що ускладнює розмежування їхньої предметної сфери з іншими гуманітарними науками. Основна проблематика сучасних досліджень візуальної культури, незважаючи на свою актуальність, стикається зі значними викликами, пов'язаними з понятійно-термінологічною невизначеністю, дискусіями щодо хронологічних меж, онто-гносеологічними розбіжностями та теоретико-методологічною нечіткістю.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

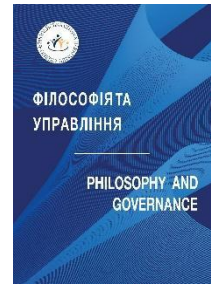
візуальні дослідження, культурологія, історія культурологічних учень, методологія, основи наукових досліджень.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Issues of Visual Culture Research in Contemporary Cultural Studies Discourse

Inna Shatalovych ^{1*} ● Oleksandr Shatalovych ²

¹ Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Philosophy, PhD in Philosophy.

² Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine). Professor at the Department of Philosophy, Doctor of Science in Philosophy, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: shatdnu@gmail.com

ARTICLE INFO

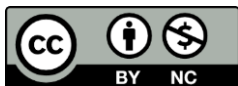
ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.6.06](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.6.06)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article examines studies of visual culture, which, despite their dynamic development, require systematization due to a number of unresolved issues, methodological gaps, disciplinary challenges, and insufficiently studied sociocultural aspects. The aim of the work is to systematize the main issues of contemporary visual culture studies, focusing on the problems and challenges those researchers continue to face. The study is based on a systematic analysis of domestic and foreign works in the field of visual culture, using historical-comparative and hermeneutic methods. Results: The main issues of contemporary visual culture studies are systematized in the form of four key problems. Firstly, there is a conceptual and terminological problem related to the lack of unity in the name of the field and doubts about its subject and goals. Secondly, there is a historical and chronological problem concerning the definition of the chronological framework and origins of the research field. Thirdly, there is an ontological and epistemological problem manifested in discrepancies in the definition of the object of research and a certain theoretical split. The study focuses on forms of mass representation, visual practices in advertising, design, fashion, and digital art. Finally, the theoretical and methodological problem reflects the consequences of a split in art science, which contributed to the emergence of visual culture studies, as innovators did not reach a common understanding of the subject and methods of the new direction, which hinders its establishment. Visual studies consciously proclaim themselves to be a “de-disciplinary practice” and demonstrate “methodological anarchism,” which complicates the demarcation of their subject area from other humanities. Conclusions: Despite its relevance, the main issues of contemporary visual culture studies face significant challenges related to conceptual and terminological uncertainty, discussions about chronological boundaries, ontological and epistemological differences, and theoretical and methodological ambiguity.

KEYWORDS

visual studies, cultural studies, history of cultural studies, methodology, basics of scientific research.

1. Вступ

Серед нових міждисциплінарних напрямів, які з'являються наприкінці XX – початку XXI століття, привертають увагу «візуальні дослідження» (visual studies), які є надзвичайно актуальними в сучасному світі, оскільки ми живемо в епоху, де візуальна інформація стала домінуючою формою культури. Нові технології кардинально змінили життя людини, зробивши візуальну інформацію невід'ємною частиною всіх сфер життя: роботи, дозвілля, побуту та спілкування. Потужний розвиток візуальних досліджень пов'язано з так званим «візуальним поворотом» і поширенням у науковому обігу (насамперед в англомовному) поняття «візуальна культура» (visual culture).

Попри свою актуальність і динамічний розвиток дослідження візуальної культури потребують систематизації через ряд нерозв'язаних питань, методологічних прогалин, дисциплінарних викликів та соціокультурних аспектів, які залишаються недостатньо вивченими або не чітко визначеними у сучасній науковій літературі.

2. Огляд літературних джерел

Питанням проблемного поля візуальної культури присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників. В першу чергу розглянемо доробок сучасних українських науковців.

В концептуально-методологічному вимірі зазначимо таких авторів: О. Брюховецька [1] досліджує візуальний поворот 1990-х років як зміну в медіалізованій культурі та нову методологію дослідження, аналізуючи його політичні наслідки та дискусії щодо ролі образів; К. Кислюк [2] визначає теоретико-методологічні особливості культурологічного підходу до аналізу візуального феномену; О. Маланчук-Рибак [3] розглядає поняття «візуальна культура» як широкий дослідницький об'єкт, окреслюючи його завдання, досягнення та трансдисциплінарний характер. Дослідниці О. Павлова [4] і В. Соломатова [5] доповнюють цей напрям, аналізуючи візуальну культуру як індикатор переходу від модерну та кризи текстоцентризму.

Другий вимір охоплює соціокультурні прояви та впливи візуальності: З. Алфьорова [6] досліджує культурологічні підходи до масового візуального, Ю. Марційчук [7] аналізує процеси візуалізації та взаємозв'язок вербального й візуального, а О. Пушонкова [8] виявляє динаміку концептуальних домінант візуальної культури постсучасності. Зокрема, Є. Павліченко [9] зосереджується на репрезентації національної ідентичності у сучасній візуальній культурі. Нарешті, візуальна антропологія та її роль у подоланні текстоцентризму висвітлюється Т. Кривошеєю [10] через методологічні перспективи антропологічного кіно, а також О. Павловою [11], яка розглядає її як засіб збереження автентичних культурних практик.

Розглядаючи доробок сучасних зарубіжних дослідників щодо проблемного поля візуальної культури, зазначимо наступних авторів.

Дж. Елкінс у роботах [12; 13] розширює сферу досліджень візуальної культури, виходячи за межі північноамериканського та німецького академічного канонів. Він включає до аналізу інші національні традиції, такі як шведська семіотична школа та британська школа візуальної антропології з акцентом на постколоніальних дослідженнях. Дж. Елкінс пропонує розглядати візуальність з точки зору питань національної ідентичності та різноманіття співвідношень словесної та візуальної грамотності в різних національних культурах, що надає терміну «візуальна культура» сутнісної множинності. Дж. Елкінс також наголошує на «більшій насиченості теоріями і стратегіями», «більшій пильності до власного відчуття візуальності», «меншій передбачуваності у власних політичних уподобаннях» та «меншій стандартності у виборі тем» при порівнянні візуального образу та його оригіналу

Н. Мірзоев у праці [14] висуває концепцію «права на погляд» як фундаментального акту особистої автономії, протиставляючи його комерціалізованому вуайєризму та владному контролю над візуальністю. Він вважає, що це право передбачає взаємне визнання іншого та створення спільноти на принципах комунітаризму, а також є вимогою права на реальне, що починає емансипаційний процес. У більш пізній роботі [15] Н. Мірзоев розглядає візуальну культуру в контексті взаємодії між глядачем та об'єктом перегляду, де візуальні події та візуальні суб'єкти формують інформацію та значення. Він наголошує, що фотографії та інші

візуальні зображення є не просто копіями, а художніми конструкціями, які можна маніпулювати, і що візуальне створює сенс через взаємодію з глядачем, візуалізуючи навіть невізуальні речі, як-от іконки на комп'ютері.

Т. Хенг у роботі [16] зосереджується на покращенні візуальних репрезентацій для наукових і комунікаційних цілей. Це досягається завдяки використанню новітніх технологій, раціонально організованої зйомки та обробки «негативів».

Дотичними до проблемного поля візуальної культури є роботи, що присвячено візуальній соціології [17] та візуальній антропології [18]. Зокрема, в першій роботі Д. Харпер стверджує, що у візуальній соціології те, що ми бачимо на зображеннях, інтерпретується не через фізичне розташування глядача, а через його соціальне становище. У другій роботі, М. Шойбле зазначає, що візуальна антропологія стосується наукового вивчення візуальних маніфестацій антропології мистецтва, матеріальної культури та ритуалів; є «рефлексивним та діалогічним» процесом використання та створення образів, за допомогою яких люди представляли себе, використовуючи технологічні носії, такі як кіно та фотографії

Підсумовуючи огляд літературних джерел, зазначимо, що не зважаючи на різнобічний розгляд феномену візуальної культури з різних ракурсів, основна проблематика сучасних досліджень візуальної культури потребує більш чіткої систематизації.

3. Постановка завдання

Метою роботи є систематизація основної проблематики сучасних досліджень візуальної культури. Основну увагу буде приділено проблемам і викликам, з якими продовжують стикатися дослідники візуальної культури.

4. Методи та матеріали

Робота ґрунтується на системному аналізі вітчизняних і зарубіжних досліджень у сфері візуальної культури. Для дослідження мети крім системного методу було також використано історико-компаративний і герменевтичний методи.

5. Результати та обговорення

Перша проблема, актуальність якої продовжує привертати увагу сучасних дослідників – понятійно-термінологічна. Звернемо увагу, що дана проблема була висловлена ще під час становлення проблемного поля візуальної культури наприкінці ХХ століття. Так, А. Фрідберг, яка була серед ініціаторів створення першої аспірантської програми з візуальних досліджень у Каліфорнійському університеті в Ірвайні у 1998 році, зазначала, що вони свідомо обрали назву «візуальні дослідження» замість «візуальна культура», пам'ятаючи про анкету в журналі *October* та відповіді на неї [19], де підкреслювалося, що вивчення візуальної культури є «ослабленою формою культуральних студій, яка нехтує формою на користь соціального змісту».

Сучасна українська дослідниця О. Маланчук-Рибак [3] зазначає, що хоча терміни «візуальна культура» (*visual culture*) та «візуальні дослідження» (*visual studies*) міцно укорінилися у світовій гуманітаристиці, проте використовуються і більш вузькі за значенням терміни, такі як «дослідження образів» (*image studies*), «образна антропологія» (*Bild-Anthropologie*) та наука про образи (*Bildwissenschaft*). При цьому, вона акцентує, що візуальна культура розуміється максимально широко. Вона охоплює не лише традиційне мистецтво, але й кінематограф, телебачення, рекламу, фото, комікси, повсякденні візуальні практики, урбаністичні ландшафти та віртуальний простір [3; 5]. Візуальна культура розуміється як філософська та епістемологічна позиція, що визнає візуальність – спосіб створення образів світу та їхній вплив на наше сприйняття – центральним елементом формування світу [9].

Проблеми сучасного термінологічно-наукового різноманіття (зокрема, *visual studies*, *visual anthropology*, *visual sociology* та ін.) торкається також вітчизняний дослідник К. Кислюк [2]. Розглядаючи феномен візуального, він підкреслює, що його розуміння охоплює як безпосередній людський зоровий досвід, що надає значну частину інформації про навколишній світ, так і різноманітні сучасні арт-практики та систему медійних образів (в електронних ЗМІ,

Інтернеті, телебаченні, кінематографі, фотографіях, пам'ятках матеріальної культури), які опосередковують не лише форму, а й зміст масової комунікації.

Друга проблема, яка залишається актуальною у сучасних дослідженнях візуальної культури – історико-хронологічна, яка стосується визначення хронологічних рамок і витоків формування дослідницького поля візуальної культури.

Як зазначала перша історіографія візуальної культури М. Диковицька [20], візуальна культура сформувалася наприкінці 1980-х років на перетині історії мистецтва, антропології, кінотеорії, лінгвістики, компаративістики та культуральних студій у руслі постструктуралістських підходів. Проте, слід зазначити, що ідеї створення історії візуальних практик звісно набагато старші, ніж ХХ століття, якщо враховувати перші колекції реліктів, виникнення археології, антропології та музейної справи. Як відомо, однією з перших праць, на яку часто посилаються дослідники візуальної культури у якості нового міждисциплінарного напрямку, стала книга М. Баксандалла «Живопис і досвід в Італії XV століття». Він вжив термін «візуальна культура», аналізуючи італійський живопис XV століття, що свідчить про розширення сфери «мистецтва» до ширшої сфери «досвіду». Важливою віхою у становленні нового дослідницького поля стала також і праця С. Альперс «Мистецтво опису: нідерландський живопис XVII століття», яка ввела до наукового обігу термін «візуальна культура». Цю роботу вважають ключовою для подальшої розробки теоретичних засад нового напрямку. Водночас сама С. Альперс неодноразово зазначала, що запозичила термін у М. Баксандалла, хоча вклала в нього інше змістове наповнення. Попри відсутність чіткого визначення концепту в роботах обох авторів, ідея візуальної культури була активно підхоплена дослідниками наступних поколінь. Отже, М. Баксандалл та С. Альперс застосовували термін «візуальна культура» до більш ранніх періодів (відповідно XV та XVII століття).

З іншого боку, низка дослідників [21], спираючись на ідеї В. Бен'яміна, обмежує часові межі існування візуальної культури епохою технічної відтворюваності зображень, тобто періодом модерності. Як відомо, есе В. Бен'яміна «Твір мистецтва в епоху його технічної відтворюваності» (1936) є одним із ключових джерел сучасної медіатеорії. У цій роботі вперше були окреслені проблемні горизонти, що згодом стали центральними для культурологічних і візуальних досліджень. В. Бен'ямін акцентує увагу не лише на автономному статусі технічних засобів репродукування в культурі XIX–XX століть, а й на їх здатності трансформувати чуттєве сприйняття реальності. Розглядаючи феномени кіно та фотографії, він говорить про зміну самої природи візуального досвіду та його соціальних функцій. Дослідник також підкреслює глибоку ідеологічну силу нових медіа. Увага до ролі медіуму й масових каналів комунікації у формуванні візуальності призвела до постановки таких понять, як «образ без тіла» (disembodied image) – зображення, що існує незалежно від матеріального носія.

Ще вужчу хронологію пропонує Н. Мірзоев [15], який вбачає передумови формування нової постдисциплінарної формації у виникненні глобальної візуальної культури постмодерну – культури телебачення, інтернету та цифрових технологій. За його баченням, візуальна культура функціонує як інтерфейс, що поєднує всі дисципліни, які мають справу з візуальними аспектами сучасної глобальної культури, а головна мета дослідження – вироблення ефективних тактик взаємодії з нею.

Розвиваючи аналогічну позицію, О. Павлова [4] зазначає, що виникнення візуальної культури як предметної сфери дослідження пов'язано із кризою лінгвістичного повороту, що був базовим для культури Модерну та її текстуальної орієнтації. Якщо для пізнього Модерну характерно сприйняття світу як тексту (секулярна децентрованість), що формує настанову лінгвістичного повороту, то для Постмодерну «візуальний» або «пикторальний» поворот є виходом за межі диференціації режиму Модерну. Він характеризується фрагментарністю та підриває домінацію текстоцентризму. Візуальна культура є найбільш постмодерною, коли вона є візуальною. Відповідно, саме у другій половині ХХ століття, на тлі постструктуралістських трансформацій у філософії, зростає усвідомлення обмеженості структуралістських підходів до гуманітарного знання. Важливими теоретиками цього напрямку стали М. Фуко, Ж. Лакан, Г. Дебор, Ж. Дерріда, Ж. Делез, П. де Ман та інші. Це спричиняє переорієнтацію візуальних студій у бік аналізу тілесності, особливо в контексті соціальних взаємодій. На перший план виходять концепти «погляду» (gaze), нагляду (surveillance), видовища (spectacle), скопічних режимів (scopic regimes), а також «оптичного несвідомого» (optical unconscious). У фокусі опиняється не лише зміст зображення, а саме явище бачення як соціально зумовленого процесу. Новітні

підходи відмовляються трактувати візуальне виключно як знакову систему й визнають неможливість повного зведення образу до вербального аналізу.

Третьою актуальною проблемою сучасного дослідницького поля візуальної культури слід зазначити онто-гносеологічну. Ця проблема була актуальною як наприкінці ХХ століття, так і у сучасному культурологічному дискурсі.

В першу чергу звернемо увагу на розбіжності у визначенні об'єкта дослідження. Наприклад, у вже згадуваній анкеті 1996 року про візуальну культуру, К. Моксі пропонував вивчати «всі зображення без якісних відмінностей» або «всі зображення, яким приписувалася чи приписується певна культурна цінність» [19, с. 57]. На відміну від цього, Дж. Крері взагалі протестував проти виділення візуальної складової культури, стверджуючи, що «зір неможливо відокремити від великих історичних питань про конструювання суб'єктивності» [19, с. 33]. Аналогічно В. Мітчелл сумнівався, чи може «візуальний вимір культури» бути «предметом спеціального дослідження», питаючи, чому він протиставляється (звуковому, лінгвістичному, невидимому) [22, с. 208].

Окрема група науковців наприкінці ХХ століття у фокус візуальних досліджень ставила режими бачення та способи репрезентації видимого. Х. Фостер, один із ключових теоретиків постмодерністського зсуву в історії мистецтва, у вступі до укладеної ним антології [23] визначив головне завдання нового підходу як аналіз розбіжностей «між фізіологічними механізмами зору та історичними техніками бачення, між природною здатністю бачити й дискурсивно нав'язаними формами погляду, між тим, як ми бачимо, як нам дозволено дивитися і як ми тлумачимо побачене та не побачене». Кожен режим бачення (*scopic regime*), за його словами, прагне звести множинність візуальних практик до єдиного, нормалізованого способу сприйняття, підпорядковуючи інші варіанти певній ієрархії зорового досвіду. Саме тому важливо зруйнувати цю ієрархію, «збити фокус» і поставити під сумнів природність того, що ми звикли вважати очевидним у візуальному сприйнятті. Також і С. Холл [24] у 1997 році ставив питання осмислення репрезентації, пов'язане з візуальним поворотом, трактує її як процес зіставлення понять з реальними або уявними об'єктами. Репрезентація – це не відображення, а активний процес відбору, структурування та наділення сенсом.

Зазначимо, що онто-гносеологічній проблематиці багато уваги приділяють і сучасні дослідники. Так, на думку О. Маланчук-Рибак [3], об'єктами візуальних досліджень є не лише традиційні для історії мистецтва твори, а й кінематограф, усі візуальні медіа (насамперед телебачення), публічне та вуличне мистецтво, реклама, фото, комікси, щоденні побутові візуальні практики, урбаністичні ландшафти та візуальні образи з усіх сфер життя. В. Соломатова [5] підкреслює, що візуальний поворот призвів до виникнення нової візуальної реальності культури, нової «речовинності оптичного простору» та змін у наукових, рефлексивних моделях дослідження, відмовляючись від лінгвістичного підходу. Як зазначає Є. Павліченко [9], візуальна культура зосереджується на проблемах, що виникають у результаті взаємодії між глядачем та об'єктом перегляду. Значення візуального розуміється як комплексна взаємодія образу, спостерігача та соціокультурного контексту.

Сучасна філософія, яка лягла в основу візуальних досліджень, розглядає суб'єкта не як носія сталих онтологічних характеристик, а як конструкцію, сформовану під впливом соціокультурних і, передусім, владних механізмів. Відповідно, дослідження в цій галузі набувають критичного спрямування, на відміну від традиційного мистецтвознавства, орієнтованого на ерудицію чи «знатокство». Візуальна культура тут постає як інструмент виявлення ідеологічних змістів, що кодуються у візуальному представленні. У цьому контексті дедалі більший інтерес викликають форми масового зображення – кіно, фотографія, телебачення, відеоконтент, друковані ілюстрації, цифрові медіа. Об'єктами дослідження стають візуальні практики реклами, дизайну, моди, цифрового мистецтва, тілесних модифікацій – словом, уся сфера масової культури. У центрі уваги також опиняється проблема технічної репродукції зображення та роль медіуму як його носія. У тотально візуалізованому просторі культури втрачається реальність денотату, а окуляцентризм (довіра до оптичної реальності) стає самодостатньою фігурою візуалізації, яка є єдиним можливим простором культуротворення [5].

Отже, аналізуючи динаміку візуальної культури постсучасності, слід за сучасною дослідницею [8], звернемо увагу на певні переходи: від втрати достовірності до «всебачення» та «всеприсутності» (перехід від традиційної ілюзії до гіперреальності, де штучні образи формують

гендерні, етнічні ролі, соціальні відносини тощо); від поверхневої динаміки до глибин палімпсесту (палімпсест як метафора візуального мислення, де зображення накладаються одне на одне, вимагаючи врахування контексту та історії); від десакралізації до сакралізації присутності (пошук сакрального початку та «оживлення» традиції через архетипи та символи); від когнітивної до афективної перспективи (перехід від сприйняття-знання до «сліпого сприйняття» та зосередження на афектах, травматичному реальному).

Четверта проблема, на який слід зосередити увагу – теоретико-методологічна. Вона бере свої витоки ще наприкінці ХХ століття під час формування дослідницького напрямку візуальної культури, який зіштовхнувся з низкою основних питань, що відображають як внутрішні суперечності дисципліни, так і її взаємодію з традиційним мистецтвознавством та іншими гуманітарними науками. Зокрема, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у американській науці про мистецтво стався глибокий розкол. Прихильники оновлення критикували традиційне мистецтвознавство як «відірване від сучасного життя, елітарне, політично наївне, скуте застарілими методологіями, прив'язане до арт-ринку та загипнотизоване вузьким набором художників і шедеврів».

Один із провідних теоретиків постмодерністського зламу в історії мистецтва, Х. Фостер, у вступі до укладеної ним антології [23] визначав ключовим завданням нового підходу розрізнення між фізіологічними механізмами бачення та його історичними формами, а також між тим, що ми сприймаємо візуально, і тим, як це сприйняття визначається дискурсом. Ця постановка проблеми відзначала початок формування нового напрямку. У збірнику Х. Фостера співіснували тексти М. Джея, Дж. Крейрі, Р. Краусс і Н. Брайсона – провідних представників напрямку, які згодом сформували окремі інтелектуальні табори. Р. Краусс і Х. Фостер ініціювали публікацію сумнозвісної Анкети про візуальну культуру у журналі *October*, тоді як Н. Брайсон підтримав К. Моксі, котрий виступив із різкою критикою цієї ініціативи. Своєю чергою, Дж. Крейрі в анкеті піддав критиці всі концепції візуальної культури, окрім власної, що свідчило про теоретичну незавершеність і багатовекторність становлення візуальних досліджень як наукового напрямку.

Вказана незавершеність і багатовекторність пов'язана також з тим, що візуальні дослідження свідомо проголошують себе як «де-дисциплінарну практику» (В. Мітчелл), активізуючи різноманіття дослідницьких програм, що охоплюють мистецькі та не-мистецькі візуальні репрезентації, практики бачення, взаємодію з іншими чуттями та владні відносини. Навчальні програми з візуальної культури запроваджувались у різних університетах Північної Америки, а також Німеччини та інших лінгвістичних спільнотах, що демонструє трансдисциплінарний характер цього напрямку. За визначенням Дж. Елкінса, ці дослідження повинні бути «трансдисциплінарними, недисциплінарними і субдисциплінарними», тісно взаємодіючи з мистецтвознавством, антропологією, теорією кіно, літературознавством та медіа-дослідженнями.

Зазначимо, що ці питання та різні підходи до них, що започаткували формування ландшафту візуальних досліджень, залишаються актуальними і у сучасних дослідників. Так, на думку О. Маланчук-Рибак [3], візуальні дослідження зіткнулися із закидами щодо браку методологічної чіткості, «самостійності» та теоретичного підґрунтя, а також тематичного різноманіття, що не поєднується з аналітичною глибиною. Аналізуючи методологічні підходи та проблемне поле візуальних досліджень О. Брюховецька [1] зазначає, що візуальні студії демонструють «методологічний анархізм» і тенденцію перетворитися на «усе-студії» (“everything studies”), що поширюються на немистецькі візуальні репрезентації (популярна культура, комерційні медіа, наукові та технічні зображення), соціальні практики бачення та глядацької поведінки, межі образності (візуальне-вербальне, зір-інші чуття, видиме-невидиме), оптичні виміри індивідуального та соціального ментального життя (пам'ять, фантазія, уява, медіа) у контексті владних відносин.

К. Кислюк [2] зазначає, що культурологічний підхід до візуального відрізняється від програми «візуальної культури», яка фокусується на мікроаналізі візуально насичених явищ матеріальної культури та соціальних практик, тоді як культурологічні студії мають значно ширший предмет – культуру в глобальному чи локальному вимірах. Дослідник підкреслює, що існує двосторонній зв'язок між культурою і візуальністю. З одного боку, візуальність є соціокультурним явищем, що віддзеркалює та стимулює тренди розвитку культури, зберігаючи документальне відображення реальності. З іншого боку, конкретні феномени стають

візуальними об'єктами завдяки культурі, перетворюючись на пам'ятки, що вивчаються та тиражуються.

Ще одне із важливих питань стосується ризику редукції візуальних студій до одного з підрозділів культуральних досліджень, що фактично нівелює їхню автономну цінність як самостійного напрямку. Оскільки в культурології, за визначенням, культура розглядається як «цілісний спосіб життя» (a whole way of life), ізольований аналіз її візуального виміру втрачає теоретичну повноту та методологічну завершеність. Саме тому ініціативи інтеграції visual studies у парадигму cultural studies мають не менше критиків, ніж прихильників. Додаткову складність становить регіональна обмеженість cultural studies, які розвивалися переважно в англосаксонському науковому середовищі й лише частково проникли на європейський континент. У Європі ж упродовж XX століття склалися інші дослідницькі традиції – варіанти культурної історії (cultural history), що від початку формувалися в тісному діалозі з антропологією, історичною психологією, семіотикою та історією мистецтва. Як наслідок, європейська модель вивчення візуальної культури виявилася концептуально ближчою до культурної історії, аніж до cultural studies чи суміжних форм візуальних досліджень.

6. Висновки

Основну проблематику сучасних досліджень візуальної культури можна систематизувати у вигляді чотирьох проблем.

Перша проблема – термінологічно-понятійна, яка в першу чергу пов'язана із відсутністю єдності у назві напрямку: visual culture, visual studies, visual culture studies та ін., що відображає певні сумніви щодо предмету та цілей.

Друга проблема – історико-хронологічна, що стосується визначення хронологічних рамок і витоків формування дослідницького поля візуальної культури.

Третя проблема – онтологічно-гносеологічна. На сьогодні розвиток visual studies має певне теоретичне розщеплення. Жодна з конкуруючих парадигм, які претендували на визначення об'єкта й методів дисципліни, не здобула остаточної домінантності. Візуальний поворот призвів до виникнення нової візуальної реальності культури, нової «речовинності оптичного простору» та змін у наукових, рефлексивних моделях дослідження, відмовляючись від лінгвістичного підходу.

Четверта проблема – теоретико-методологічна. Наслідки розколу у науці про мистецтво, який сприяв появі досліджень візуальної культури не подолані досі, оскільки новатори не дійшли єдиного розуміння предмета та методів нового напрямку, що перешкоджає його становленню як повноцінної дисципліни чи наукової парадигми. Також відзначається брак методологічної чіткості та «самостійності» візуальних досліджень, що виявляється у складності розмежування їх предметної сфери з іншими гуманітарними науками, а також у «колажному» поєднанні суперечливих підходів.

Отже, основна проблематика сучасних досліджень візуальної культури, незважаючи на свою актуальність, стикається зі значними викликами, пов'язаними з понятійно-термінологічною невизначеністю, дискусіями щодо хронологічних меж, онто-гносеологічними розбіжностями та теоретико-методологічною нечіткістю. Систематизація цих проблем є ключовою для подальшого зміцнення їхнього статусу як повноцінного наукового напрямку чи дисципліни.

References

1. Briukhovetska, O. V. (2017). Mizh konformizmom i emansypatsiieiu: politychni implikatsii vizualnoho povorotu v kulturi i kulturolohii [Between conformism and emancipation: Political implications of the visual turn in culture and cultural studies]. *Magisterium. Kulturolohiia*, (68), 5–13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Magisterium_kul_2017_68_4 (in Ukrainian)
2. Kysliuk, K. V. (2020). Teoretyko-metodolohichni osoblyvosti kulturolohichnoho pidkhodu do fenomenu vizualnoho [Theoretical and methodological features of the cultural approach to the phenomenon of the visual]. *Kultura Ukrainy*, (69), 9–21. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.069.01> (in Ukrainian)
3. Malanchuk-Rybak, O. (2013). Vizualna kultura yak doslidnytskyi ob'iekt [Visual culture as a research object]. *Mystetstvoznavchyi avtograf*, (6–8), 99–106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mznav_2013_6-8_8 (in Ukrainian)

4. Pavlova, O. Yu. (2015). Vizualna kultura yak pole likvidnosti modernu [Visual culture as a field of liquidity of modernity]. *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo*, (2), 15–19. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkfm_2015_2_5 (in Ukrainian)
5. Solomatova, V. V. (2018). Teoretyko-metodolohichni zasady vyvchennia vizualnoi kultury: sotsialnokomunikatsiini aspekty [Theoretical and methodological principles of studying visual culture: Socio-communicative aspects]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Sotsialni komunikatsii*, (1), 18–22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2018_1_5 (in Ukrainian)
6. Alforova, Z. I. (2007). Kulturolohichni pidkhody do proiaviv masovoho vizualnogo [Cultural approaches to manifestations of mass visuality]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv*, (2), 8–15. http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2007_2_2 (in Ukrainian)
7. Martsiihuk, Yu. I. (2013). Protsey vizualizatsii v kulturi: suchasnyi doslidnytskyi kontekst [Processes of visualization in culture: A contemporary research context]. *Kultura Ukrainy*, (41), 29–36. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2013_41_6 (in Ukrainian)
8. Pushonkova, O. (2018). Dynamika utvorennia kontseptualnykh dominant vizualnoi kultury postsuchasnosti [Dynamics of the formation of conceptual dominants of postmodern visual culture]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Filozofia*, (21), 61–68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2018_21_12 (in Ukrainian)
9. Pavlichenko, Ye. (2023). Suchasna vizualna kultura yak zasib reprezentatsii natsionalnoi identychnosti [Contemporary visual culture as a means of representing national identity]. *Pytannia kulturolohi*, (42), 57–65. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293704> (in Ukrainian)
10. Kryvosheia, T. O. (2013). Vizualna antropolohiia v systemi kulturolohichnoho znannia [Visual anthropology in the system of cultural studies knowledge]. *Hileia: Naukovyi visnyk*, (72), 508–513. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_98 (in Ukrainian)
11. Pavlova, O. Yu. (2021). Problema spivvidnoshennia poliv kulturnoi ta vizualnoi antropolohii v lohitsi kryzy tekstotsentrychnykh metodiv doslidzhennia kultury [The problem of the relationship between the fields of cultural and visual anthropology in the context of the crisis of text-centered methods of cultural research]. *Ukrainski kulturolohichni studii*, (1), 54–59. [https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1\(8\).12](https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1(8).12) (in Ukrainian)
12. Elkins, J. (Ed.). (2010). *Visual Cultures* (1st ed.). Intellect. <https://doi.org/10.2307/j.ctv36xvz0f>
13. Elkins, J., McGuire, K., Burns, M., Chester, A., & Kuennen, J. (Eds.). (2012). *Theorizing Visual Studies: Writing Through the Discipline* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203079232>
14. Mirzoeff, N. (2011). *The Right to Look: A Counterhistory of Visuality*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822393726>
15. Mirzoeff, N. (2023). *An Introduction to Visual Culture* (3rd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429280238>
16. Heng, T. (2016). *Visual Methods in the Field: Photography for the Social Sciences* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315749594>
17. Harper, D. (2012). *Visual Sociology* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203872673>
18. Schäuble, M. (2018). *Visual Anthropology*. In Callan, H. (Ed.), *The international encyclopedia of Anthropology* (pp. 1–21). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118924396.wbiea1969>
19. Alpers, S., Apter, E., Armstrong, C., Buck-Morss, S., Conley, T., Crary, J., Crow, T., Gunning, T., Holly, M. A., Jay, M., Kaufmann, T. D., Kolbowski, S., Lavin, S., Melville, S., Molesworth, H., Moxey, K., Rodowick, D. N., Waite, G., & Wood, C. (1996). Visual Culture Questionnaire. *October*, (77), 25–70. <https://doi.org/10.2307/778959>
20. Dikovitskaya, M. (2005). *Visual Culture: The Study of the Visual after the Cultural Turn*. MIT Press. https://books.google.com.ua/books/about/Visual_Culture.html?hl=ru&id=ggeuSvEDM7cC&redir_esc=y
21. Schwartz, V.R., Przyblyski, J. (Eds.). (2004). *The Nineteenth-Century Visual Culture Reader*. Routledge. https://books.google.com.ua/books?id=JAuPcgxiT0QC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
22. Mitchell, W. J. T. (1995) What is Visual Culture? In I. Lavin (Ed.), *Meaning in the Visual Arts: Views from the Outside. Centennial in Commemoration of Erwin Panofsky (1892–1968)* (pp. 207–217). Princeton. https://books.google.com.ua/books/about/MEANING_IN_THE_VISUAL_ARTS_VIEWS_FROM_TH.html?id=saY-vwEACAAJ&redir_esc=y
23. Foster, H. (Ed.). (1988). *Vision and visibility*. Seattle: Bay Press. https://monoskop.org/images/3/39/Foster_Hal_ed_Vision_and_Visuality.pdf
24. Hall, S. (Ed.). (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. SAGE Publications. https://books.google.com.ua/books/about/Representation.html?id=4rGrKQEACAAJ&redir_esc=y